

Вывучаем Смaргоншчыну: адукацыйнае падарожжа Адукацыйнае падарожжа «У пошуках эпіграфічных помнікаў Першай сусветнай вайны на Смaргоншчыне»

У.У. Прыхач,
настаўнік матэматыкі вышэйшай катэгорыі
гімназіі г. Смaргоні

Прадстаўлены вопыт работы педагога па арганізацыі адукацыйнага падарожжа як сродка вывучэння культурна-гістарычнай прасторы рэгіёна. На прыкладзе вывучэння эпіграфічных помнікаў Першай сусветнай вайны на Смaргоншчыне прадэманстраваны магчымасці адукацыйнага падарожжа як спосаба фарміравання ў вучняў метапрадметных кампетэнцый. Праца ўключае таксама сістэматызаваны вучнямі матэрыял аб указаных помніках.

Адрасуецца педагогам, якія арганізуюць краязнаўчую дзейнасць з вучнямі, а таксама асобам, зацікаўленым у вывучэнні роднага краю.

Краязнаўства – від дзейнасці, які не толькі пашырае веды вучняў у галіне гісторыі, этнаграфіі, філалогіі, але і садзейнічае выхаванню патрыятызму, гонару за сваю краіну, беражлівых адносін да яе спадчыны.

Настаўнікі і вучні гімназіі збіраюць і аналізуюць краязнаўчы матэрыял, адшукваюць і адкрываюць малавядомыя старонкі мінуўшчыны. Веданне гераічнай гісторыі свайго рэгіёна дазваляе па-новаму асэнсаваць мінулае, сучаснае і прадбачыць будучае, што не толькі ўзбагачае ведамі, але значна ўплывае на выхаванне ў сабе патрыятычных пачуццяў.

Краязнаўчая дзейнасць атрымала новы імпульс у 2018 годзе, які аб'яўлены Годам малой радзімы.

Для Смaргоншчыны ён стаў адметным у сувязі са святкаваннем 100-годдзя заканчэння Першай сусветнай вайны, якая прыйшла на беларускую зямлю восенню 1915 года, і на доўгія тры гады смaргонскі край быў падзелены франтавой мяжой на дзве палавіны. Тут адбывалася жорсткае супрацьстаянне паміж ваюючымі арміямі. Смaргонь была на Усходнім фронце адзіным горадам ад Балтыйскага да Чорнага мора, які ўвесь час вайны гераічна абараняла руская армія. Тады ж склалася пагаворка: «Кто под Смaргонью не бывал, тот войны не

видал». У ліпені 1916 года ўпершыню немцы выкарысталі газ на смаргонскім участку фронту. У наступныя месяцы газавыя атакі ўвайшлі ў разрад звычайных баявых дзеянняў. Горад быў поўнасьцю разбураны нямецкай артылерыяй, перарыты рускімі акапамі і траншэямі. Нездарма газета «Ніва» № 25 за 1916 назвала рэпартаж са Смаргоні «З мёртвага горада», бо ён сапраўды на той момант быў «мёртвым», разбураным горадам без цывільнага насельніцтва.

Вывучэнне краязнаўцамі гімназіі падзей тых гадоў пачыналася з работы над вядомымі пісьмовымі крыніцамі, творамі мастацкай літаратуры, успамінамі ўдзельнікаў, знаёмствам з ваенна-тапаграфічнымі картамі, фотаздымкамі тых часоў. На ўрокі і пазаўрочныя мерапрыемствы запрашаліся супрацоўнікі краязнаўчага музея, краязнаўцы, якія працуюць у дадзеным накірунку, гісторыкі. У выніку з'явілася некалькі даследчых прац навучэнцаў гімназіі. Разам з тым было выяўлена, што большасць вучняў не ў поўнай меры разумеюць важнасці эпіграфічных помнікаў як сведкаў гістарычных падзей.

Ідэя адправіцца на пошукі эпіграфічных помнікаў Першай сусветнай вайны на Смаргоншчыне, якія нясуць на сабе подых тых далёкіх падзей, лягла ў аснову распрацоўкі і рэалізацыі аднайменнага адукацыйнага падарожжа, каб яшчэ раз упэўніцца, што на беларускай зямлі ёсць сімвал мужнасці і вайскавай трываласці той далёкай вайны: гэта горад Смаргонь – горад вайскавай доблесці і гонару Першай сусветнай.

Выбар мадэлі адукацыйнага падарожжа не быў выпадковым, так як менавіта гэта педагагічная мадэль дазваляе ператварыць навакольнае асяроддзе ў асяроддзе развіцця асобы. Галоўнае адрозненне ад экскурсіі заключаецца ў тым, што вучні не атрымліваюць веды ў гатовым выглядзе, а знаходзяць інфармацыю самастойна, разглядаючы, аналізуючы ўбачаныя аб'екты, крытэрыямі для адбору апошніх з'яўляецца іх культурны і адукацыйны патэнцыял. Адукацыйнае падарожжа – гэта сродак вывучэння культурна-гістарычнага асяроддзя, у якім вучань выступае як суб'ект адукацыйнага працэсу, а педагог – у ролі кансультанта, памочніка, задача якога – арганізаваць дзейнасць дзяцей.

Тэарэтычныя ідэі дадзенай мадэлі грунтуюцца на працах Л.Выгоцкага аб знакавай прыродзе культуры; С. Гессэна – аб адукацыйным падарожжы як самапазнанні у наваковым асяроддзі; Дж.Дзьюі – аб ролі праектнага навучання; гуманістычных тэорый А.Маслоу і К.Роджэrsa. Сучаснае разуменне адукацыйнага падарожжа як формы вывучэння культурна-гістарычнага асяроддзя была распрацавана ў 2002 годзе Т.М.Кавалёвай і Н.В.Рыбалкінай [6]. У Беларусі падыходы да рэалізацыі адукацыйнага падарожжа разглядаюцца ў публікацыях С.Д.Шакура. Галоўныя палажэнні дадзенага падыходу можна

прадставіць наступным чынам: веды чалавецтва становяцца тваімі, калі ты сам вызначаеш свой пазнавальны інтарэс, сам шукаеш адказ, сам можаш прадставіць атрыманыя веды.

Як і іншыя віды даследчай дзейнасці адукацыйнае падарожжа мае некалькі этапаў.

1. *Мэтавызначальны этап.* Выбар аб'екта і вызначэнне мэты адукацыйнага падарожжа. Педагог, вучні вызначаюць тэму і ідэю маршрута (фармулюецца праблема).

2. *Падрыхтоўчы этап.* Найперш гэта работа з інфармацыяй: папярэдні збор звестак, распрацоўка маршрутнага ліста (куды ісці, што паглядзець, якія назіранні правесці). Маршрут састаўляецца акім чынам, каб розныя вучні (або групы вучняў) мелі розныя заданні ў працэсе падарожжа.

3. *Практычны (экспедыцыйны) этап.* Непасрэднае выкананне запланаваных адукацыйных аперацый у адпаведнасці з заданнем. Вучні працуюць самастойна на маршруце індывідуальна або ў складзе малых груп. Маршруты асобных вучняў або груп не супадаюць. Даследаванне розных аб'ектаў дазваляе вывучыць праблему з розных бакоў, убачыць пэўныя заканамернасці. Кожную групу суправаджае дарослы, яго задача – арганізаваць працу дзяцей. Атрыманая інфармацыя часам патрабуе больш глыбокага вывучэння ў бібліятэках, архівах, музеях, а таксама новых падарожжаў.

4. *Аналітыка-рэфлексійны этап* прадугледжвае аналіз вынікаў, апрацоўку інфармацыі, атрыманай пад час адукацыйнага падарожжа кожнай групай (апісанні, фатаграфіі), абагульненне, падрыхтоўку прэзентацыйнага матэрыялу. Рэфлексія атрыманага вопыту можа праводзіцца ў любой форме (напрыклад, фронтальная гутарка, анкетаванне).

Выніковым прадуктам можа быць выстава, стэндавы даклад, сайт, відэафільм.

Арганізацыя адукацыйнага падарожжа прадастаўляе практычна кожнаму ўдзельніку шырокія магчымасці для актыўнага ўключэння ў працэс пазнання, адкрыцця рэальных перспектыв сацыялізацыі, развіцця асобы ў трох накірунках: метапрадметным, сацыяльным, антрапалагічным. У працэсе выканання пэўных заданняў пад час падарожжа ў вучняў фарміруюцца метапрадметныя кампетэнцыі: вучэбна-пазнавальныя, праблемна-пошукавыя, інфармацыйныя, рэгулятыўныя, камунікатыўныя, якія дапамагаюць ім у вырашэнні праблем разнастайных жыццёвых сітуацый [6]. Выкананне вучнямі пэўных роляў пад час адукацыйнага падарожжа (журналіст, фатограф, гід) спрыяе фарміраванню прафесійных намераў вучняў.

1. АРГАНІЗАЦЫЯ АДУКАЦЫЙНАГА ПАДАРОЖЖА

«У ПОШУКАХ ЭПІГРАФІЧНЫХ ПОМНІКАЎ ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ НА СМАРГОНШЧЫНЕ»

У адпаведнасці з тэарэтычнымі асновамі арганізацыі адукацыйнага падарожжа на першым этапе была праведзена падрыхтоўчая работа. Распрацаваная канцэпцыя падарожжа прадугледжвала інтэграцыю розных прадметаў, а таксама розных відаў дзейнасці (вучэбная, пошукавая, даследчая, рэфлексійная). Былі вызначаны матэрыяльныя і кадравыя рэсурсы, часовыя рамкі працы, заданні для вучняў. Складзены спіс удзельнікаў, якія былі размеркаваны на 2 групы (адна вывучала эпіграфічныя помнікі, якія звязаны з дзейнасцю рускіх войск пад час Першай сусветнай вайны, другая – з месцамі, звязанымі з нямецкімі вайскоўцамі). Пры фарміраванні састава груп улічваліся як уласныя пажаданні вучняў, так і іх здольнасць да работы ў камандзе. Важна, каб група была працаздольная, нацэленая на ўзаемавыручку, узаемападтрымку. Для суправаджэння груп былі вызначаны педагогі і бацькі вучняў, якія выказалі жаданне ўдзельнічаць у сумеснай працы па вывучэнні роднага краю.

Яшчэ адна важная задача для настаўніка на дадзеным этапе – распрацоўка метадычнага суправаджэння: падрыхтоўка маршрутнага ліста, які з’яўляецца арыенцірам для вучняў пад час падарожжа, памятка па падрыхтоўцы прэзентацыі вынікаў работы групы. Не менш важная праблема, якую трэба прадугледзіць – бяспека дзяцей. На падрыхтоўчым этапе праводзіўся з вучнямі інструктаж па правілах бяспечных паводзін, назначаўся дарослы, адказны за суправаджэнне ўдзельнікаў груп. Практыка паказала, што перад адпраўкай на маршрут, неабходна правесці гутарку інструктыўнага характару з вучнямі, на якой тлумачыцца сутнасць будучай даследчай працы, ставяцца перад групамі канкрэтныя задачы, прадугледжваюцца адказы на пытанні, звязаныя з арганізацыяй адукацыйнага падарожжа. Варта звярнуць увагу ўдзельнікаў на неабходнасць фіксацыі вывучаемых аб’ектаў (фатаграфіі, запісы, замалёўкі).

Арганізацыя адукацыйнага падарожжа – справа няпростая і пакуль недастаткова апісаная ў айчынай педагагічнай літаратуры, таму многія моманты настаўнік распрацоўвае самастойна.

У выніку планавання адукацыйнага падарожжа па пошуку эпіграфічных помнікаў Першай сусветнай вайны на Смаргоншчыне на падрыхтоўчым этапе ўдзельнікамі быў распрацаваны наступны пашпарт.

Пашпарт адукацыйнага падарожжа «У пошуках эпіграфічных помнікаў Першай сусветнай вайны на Смаргоншчыне».

Вучэбныя прадметы: гісторыя, руская мова, нямецкая мова, польская мова.

Від адукацыйнай дзейнасці: інфармацыйная, даследчая, міжпрадметная.

Клас: 9 клас.

Часовыя межы: красавік-чэрвень 2018.

Праблема: недастатковае разуменне вучнямі значнасці эпіграфічных помнікаў для вывучэння гісторыі роднага краю.

Мэта: фарміраванне метапрадметных кампетэнцый вучняў праз арганізацыю і правядзенне адукацыйнага падарожжа па пошуку і даследаванні эпіграфічных помнікаў часоў Першай сусветнай вайны на Смаргоншчыне.

Задачы:

- садзейнічаць фарміраванню ў вучняў беражлівых адносін да культурна-гістарычнай спадчыны;
- спрыяць пашырэнню ведаў вучняў аб падзеях Першай сусветнай вайны праз вывучэнне эпіграфічных помнікаў, у тым ліку напісаных на замежнай мове;
- стварыць умовы для фарміравання вучэбна-пазнавальных, праблемна-пошукавых, інфармацыйных, рэгулятыўных, камунікатыўных кампетэнцый вучняў у працэсе рэалізацыі адукацыйнага падарожжа;
- падрыхтаваць камп'ютарную прэзентацыю аб выніках адукацыйнага падарожжа, стварыць фотакаталог эпіграфічных помнікаў.

Форма арганізацыі вучняў: індывідуальная работа, групавая работа.

Вядучая дзейнасць: вучэбная, пошукавая, даследчая, рэфлексійная.

Выкарыстаныя метады: назіранне, параўнанне, аналіз, камунікатыўнае ўзаемадзеянне.

Выніковы прадукт: каталог эпіграфічных помнікаў, які перадаецца ў народны гісторыка-краязнаўчы музей гімназіі «Гісторыя. Падзеі. Людзі», прэзентацыя аб сабраных эпіграфічных помніках.

Форма прадстаўлення: камп'ютарная прэзентацыя, стэндавы даклад на пасяджэнні клуба «Нашчадкі» пры народным гісторыка-краязнаўчым музеі гімназіі «Гісторыя. Падзеі. Людзі».

Сфера прымянення рэзультатаў: краязнаўчая, лінгвістычная, культуралагічная.

Практычны (экспедыцыйны этап) пачынаўся з абмеркавання маршруту кожнай групай, паслядоўнасці наведвання помнікаў. Вучні размеркавалі, хто з іх адказвае за апрацоўку інфармацыі, хто рыхтуе прэзентацыю, адпаведна ўзялі на сябе ролю фатографа, журналіста або даследчыка. Выпрацавалі алгарытм апісання эпіграфічнага помніка: дзе знаходзіцца, што сабой ўяўляе, які тэкст змяшчае, што аб ім вядома. Вясной 2018 года, кожная з груп сумела зрабіць па тры выезды на месцы знаходжання пэўных эпіграфічных помнікаў, так як яны ў розных населеных пунктах раёна і зрабіць гэта за кароткі перыяд немагчыма. Праца на маршруце патрабавала ўважлівага даследавання, гутарак з мясцовымі

жыхарамі, краязнаўцамі. У чэрвені наведванне памятных месц было завершана, пачалася апрацоўка атрыманых дадзеных. Каб падрыхтаваць каталог з апісаннем эпіграфічных помнікаў і прадставіць яго на пасяджэнні клуба «Нашчадкі», вучні працавалі ў бібліятэках, у Смаргонскім гісторыка-краязнаўчым музеі. Звязанне ў адно цэлае інфармацыі дзвюх груп дазволіла вучням ўбачыць аб'ём і шматграннасць праведзенай работы, абмяняцца атрыманымі дадзенымі, скласці з індывідуальных і групавых знаходак цэласнае бачанне эпохі.

Рэфлексіўны этап адукацыйнага падарожжа разглядаўся як этап асэнсавання ўдзельнікамі ўбачанага, асваення імі культурна-гістарычнага асяроддзя. У дадзеным падарожжы рэфлексія праводзілася як пасля наведвання пунктаў маршруту, так і пасля завяршэння ўсёй працы. Адзін з эфектыўных спосабаў аналізу дзейнасці праз прызму асобаснага ўспрымання – рэфлексіўная карта, у якой вучням прапаноўвалася запісаць працяг сказаў. Напрыклад, пры наведванні вайсковых могілак у вёсцы Маркоўцы Жодзішкаўскага сельскага савета была прапанавана рэфлексіўная карта наступнага зместу:

Я наведаў (наведала)...

Я ўбачыў (убачыла)...

Я пачуў(пачула)...

Я адчуў(адчула)...

Я пакінуў (пакінула) гэта месца з думкамі...

Такі падыход дазваляў перайсці вучням ад назіранняў і даследванняў да абагульненняў і фарміравання новых уласных ўяўленняў аб вывучаемых аб'ектах, падводзіў да фармулявання вывадаў аб праведзенай працы.

Разам з тым рэфлексіўны этап тычыўся і педагога. Якія рэзультаты атрыманы? Ці патрэбны карэктывы ў арганізацыі падарожжа, метадычным суправаджэнні? Ці эфектыўны ўдзел бацькоў у дадзеным падарожжы? Ці дастаткова часу для падрыхтоўкі выніковага прадукту? Адказы на пастаўленыя пытанні патрэбны для прадухілення пэўных неахопаў пры арганізацыі адукацыйнага падарожжа ў будучым з іншай групай вучняў.

2. ВЫНІКІ АДУКАЦЫЙНАГА ПАДАРОЖЖА ПА ПОШУКУ ЭПІГРАФІЧНЫХ ПОМНІКАЎ ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ НА СМАРГОНШЧЫНЕ

Сярод маўклівых сведкаў Першай сусветнай вайны на Смаргоншчыне (бліндажы, акопы, доты) захоўваюцца аб'екты, якія, утрымліваючы надпіс, даносяць да сучасніка словы чалавека з таго часу і абуджаюць пачуцці сённяшняга грамадзяніна, які неабыхавы да мінулага сваёй радзімы. Спачатку памятнае слова ўзнікла ў думцы стваральнікаў надпісу, потым гэтае слова было

перанесена на каменную, бетонную ці металічную шыльду, а сёння яно распавядае пра мінулую падзею. Такі надпіс сам становіцца помнікам, і вывучае яго эпіграфіка.

Падчас адукацыйнага падарожжа вучні гімназіі наведалі месцы, дзе знаходзяцца такія помнікі, пастараліся іх апісаць. Яны вывучалі надпісы, што былі нанесены на памятныя знакі брацкіх магіл і мемарыяльныя шыльды. У сваёй працы яны не аналізавалі сэнс напісанага, а падавалі надпіс у тым выглядзе, у якім ён захваўся з часоў Першай сусветнай вайны ці як быў нанесены ў пасляваенны час. Адукацыйнае падарожжа праводзілася сіламі дзвюх груп: першая група па складу была большая (8 вучняў), яна вывучала месцы ўшанавання памяці рускіх салдат на тэрыторыі Крэўскага, Залескага, Жодзішкаўскага, Сінькоўскага, Сольскага сельскіх саветаў, другая група ў складзе 4 чалавек наведвала месцы, звязаныя са знаходжаннем вайскоўцаў нямецкай арміі. Аб'яднаўшы вынікі даследчай дзейнасці кожнай групы, удзельнікі адукацыйнага падарожжа пераканаліся ў тым, што эпіграфічныя помнікі – гэта частка культурна - гістарычнай спадчыны, якую мы павінны зберагаць. Вучні стварылі электронны каталог з апісаннем эпіграфічных помнікаў Першай сусветнай вайны на Смаргоншчыне, які папоўніў фонды народнага гісторыка-краязнаўчага музея гімназіі «Гісторыя. Падзеі. Людзі» (дадатак).

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Рэалізуванае адукацыйнае падарожжа па месцах, дзе ёсць эпіграфічныя помнікі Першай сусветнай вайны на Смаргоншчыне, садзейнічала фарміраванню ў вучняў беражлівых адносін да культурна-гістарычнай спадчыны, стварэнню ўмоў для жывых зносін вучняў з дакументамі, картамі, фотаздымкамі, якія адлюстроўваюць гісторыю нашага краю тых часоў. Пераклад надпісаў з нямецкай мовы, польскай мовы дазволіў вучням прымяніць свае лінгвістычныя веды на практыцы, каб яшчэ раз пераканацца у трагізме людскіх лёсаў, перакрэсленых вайной. Удзел у адукацыйным падарожжы спрыяў развіццю ў вучняў здольнасці да самастойнай і адказнай інфармацыйнай дзейнасці, уменню працаваць у камандзе, фарміраванню вучэбна-пазнавальных, праблемна-пошукавых, рэгулятыўных, камунікатыўных кампетэнцый. Такі вывад можна зрабіць на аснове вынікаў праведзенага анкетавання, якія гавораць, што 70% ўдзельнікаў адукацыйнага падарожжа развілі ўменне здзяйсняць інфармацыйны пошук, збор і выдзяленне галоўнай інфармацыі. 62% рэспандэнтаў сцвярджаюць, што яны развілі ўменне планаваць сваю дзейнасць у адпаведнасці з пастаўленай задачай, шукаць сродкі для яе рэалізацыі. 100% вучняў падкрэсліваюць, што могуць уносіць карэктывы ў сваю дзейнасць на аснове ацэнкі і ўліку памылак. 100% вучняў

падцвярджаюць, што яны атрымалі значны вопыт супрацоўніцтва з педагогам і аднакласнікамі пры рашэнні вучэбных праблем, прымаць адказнасць за рэзультаты сваіх дзеянняў. Такім чынам прыведзеныя дадзеныя гавораць аб эфектыўнасці выкарыстання педагагічнай мадэлі адукацыйнага падарожжа для фарміравання метапрадметных кампетэнцый вучняў, дасягнення імі высокіх рэзультатаў у навучанні і самаразвіцці.

Арганізацыя адукацыйнага падарожжа дазволіла таксама вучням зрабіць самастойны вывад, што эпіграфічныя помнікі з'яўляюцца важнымі гістарычнымі сведкамі, дапамагаюць узмацніць сувязь часоў, глыбей асэнсаваць гістарычныя падзеі пачатку XX стагоддзя. Народная мудрасць сведчыць : «Хто забывае сваё мінулае, таму накіравана перажыць мінулае яшчэ раз.» Таму памяць пра падзеі 1915–1917 г.г. павінна годна ўшаноўвацца, каб такія помнікі на брацкіх магілах і надпісы на іх больш ніколі не маглі з'явіцца на нашай роднай зямлі. Гэта яшчэ адзін вывад, да якога прыйшлі вучні ў выніку сваёй адукацыйнай дзейнасці.

Сабраны матэрыял быў выкарыстаны гімназістамі на міжнароднай навуковай канферэнцыі «Беларусь у полімі Першай сусветнай вайны», арганізаванай Нацыянальнай Акадэміяй навук Беларусі і Смаргонскім раённым выканаўчым камітэтам (25–26 кастрычніка 2018 года, Мінск–Смаргонь).

Тэма Першай сусветнай вайны атрымала свой працяг: у лістападзе 2018 года ў гімназіі рэалізаваны сеткавы праект « У агні Першай сусветнай», у якім удзельнічалі 19 каманд вучняў не толькі гімназіі, але і школ раёна. Агульная колькасць удзельнікаў склала 110 чалавек. Каардынатаарамі каманд з'яўляліся не толькі настаўнікі, але і бацькі вучняў, што сведчыць аб цікавасці нашых сучаснікаў да мінулага роднага краю.

ЛІТАРАТУРА

1. **Богданов, В.** По следам Первой мировой войны Беларуси : Сморгонский район : фотоальбом / В. Богданов. – Минск: Гольфстрим, 2007.
2. **Камінскі, А. М.** Крэўская пазіцыя: хроніка супрацьстаяння (1915 – 1918 гг.) / А. М. Камінскі. – Крэва, 2012.
3. **Камінскі, А. М.** Пад хвалямі крэўскага мора / А. М. Камінскі. – Маладзечна, 2007.
4. **Памяць:** гіст.-дакум. хроніка Смаргонскага раёна / пад рэд. Г. П. Пашкова. – Мінск: БелЭн, 2004.
5. **Прыхач, У. У.** Эпіграфічныя помнікі Першай сусветнай вайны ў нашым краі / У. У. Прыхач // Светлы шлях. – 2007. – № 35. – С. 3.

6. **Шакура, С. Д.** Образовательное путешествие: формируем у учащихся метапредметные компетенции / С. Д. Шакура // Народная асвета. – 2018. – № 8.
7. **Свечин, А. А.** Искусство вождения полка /А. А. Свечин. – М.-Л. : Гиз,1930.
8. **Erinnerungsblätter** LIR379. – Berlin, 1928.

ДАДАТАК

Эпіграфічныя помнікі, якія ўшаноўваюць памяць салдат рускай арміі

1.Першым па часе ўзнікнення на Смаргоншчыне з'яўляецца надпіс на помніку-абеліску, які знаходзіцца на станцыі Залессе, побач з чыгуначнымі пуцямі. Паўстаў гэты помнік у гады вайны на месцы пахавання салдат рускай арміі, памерлых у залескім вайсковым шпіталі. На шыльдзе пазначана:

**«Защитникамъ Родины убитымъ въ бояхъ осенью 1915-го года
Wam bohaterowie Polski oddzial Wszechrosyjskiego
Zwiazku Ziemstu Czolowy pociąg sanitarny №218 Г.С.П.№218 В.З.С.»**

Польскі надпіс перакладаецца наступным чынам:

«Вам, волаты. Польскі аддзел Усерасійскага земскага Саюза Галоўны санітарны цягнік №218»

Помнік ахвярам газавай атакі, в. Залессе

У пачатку 2004 г. першапачатковая металічная шыльда была знішчана сучаснымі «варварамі».

Дзякуючы таму, што надпіс шыльды быў своечасова сфатаграфаваны і перапісаны, калектыў рэдакцыі мясцовай газеты «Светлы шлях» выйшаў з прапановай аб узнаўленні першапачатковага надпісу да кіраўніцтва Беларускай чыгункі. Яе адміністрацыя гэтую высакародную справу падтрымала, і вясною 2005 г. на месцы былой шыльды з'явілася новая.

2. У гарадскім парку г.Смаргоні захоўваецца цікавы напамінак з 1917 г. Гэта бетонная пліта, своеасаблівая «паштоўка» да нашчадкаў, з надпісам:

«1917 год. Въ Ревалюц спасенія сол. граж.»

Да 70-ці годдзя Кастрычніцкай рэвалюцыі, у 1987 г., з наваколляў в. Каты Сінькоўскага сельсавета Смаргонскага раёна быў прывезены дадзены экспанат у мясцовы гісторыка-краязнаўчы музей, які на той час месціўся ў Кальвінскім зборы. Па сведчаннях краязнаўцаў, на двух частках, якія засталіся на ранейшым месцы, пазначаны наступныя надпісы:

а) **„Демократическая республика. Смерть врагам свободы»**

б) **«10 п. т. арт. бр. 1 батарея 1917 25 мая»**

Бетонная пліта з надпісам, гарадскі парк г.Смаргоні

3. Дзякуючы намаганням мясцовага краязнаўцы і педагога Пятра Іванавіча Грынкевіча (1900-1975) у 1966 г. у в.Крэва быў пастаўлены на брацкай магіле памятны валун з уласнаручна выбітым надпісам:

«Здесь Погибли за Родину Солдаты в Первой Мировой войне 1915-1918»

У запісной кніжцы краязнаўцы адзначана, што дадзены помнік размешчаны ва ўрочышчы «Кривая горка», на месцы пахавання 154 салдат рускай арміі. У 70-я гады мінулага стагоддзя ён быў адзіным ўстаноўленым на тэрыторыі Беларусі помнікам такога кшталту.

19 ліпеня 1996 года на дадзеным месцы адбыўся малебен і асвечаны памятны металічны крыж побач з валуном.

Месца пахавання салдат рускай арміі, в.Крэва

4. У 50-ю гадавіну заключэння Сольскага перамір'я у адзначаным мястэчку была адкрыта мемарыяльная шыльда наступнага зместу:

«1917 – 1967 4-го декабря 1917 года в Солах подписан Договор о перемирии между В.Р.К. Западного фронта /глава делегации солдат Щукин/ и уполномоченными германского командования восточного фронта. Впервые в истории претворён в жизнь Ленинский Декрет о мире»

Пасля рэканструкцыі шыльда мае надпіс па-беларуску з невялікім скарачэннем тэксту:

«4 снежня 1917 года ў Солах падпісан дагавор аб перамір'і паміж ВРК Заходняга фронту і ўпаўнаважанымі нямецкага камандавання Усходняга фронту. Упершыню ў гісторыі ажыццёўлен ленінскі Дэкрэт аб міры.»

Мемарыяльная шыльда, в.Солы

5. 6 снежня 1996 г. у цэнтры в.Баярск на месцы брацкіх могілак, паўстаў памятны валун з металічнай шыльдай, на якой размешчаны надпіс:

«Тут пахаваны воіны рускай арміі, загінуўшыя ў час Першай сусветнай вайны»

Памятны валун на месцы брацкіх могілак, в.Баярск

6. 30 кастрычніка 1997 года ў паўднёва-заходняй частцы вёскі Баярск з'явіўся другі памятны знак з тэкстам:

« Ахвярам Першай сусветнай вайны 1915-1917»

Памятны знак ахвярам Першай сусветнай вайны, в.Баярск

7. 15 мая 1998 года ў вёсцы Круглянка былі асвечаны крыжы і металічная шыльда, прымацаваная да сімвалічнага драўлянага слупа. На ёй надпіс:

«Тут знаходзяцца зруйнаваныя падчас будаўніцтва шашы рускія брацкія могілкі 1915-1917г.г. Вечная памяць героям»

Месца брацкіх могілак, в.Круглянка

8. 8 мая 1999г. паблізу вёскі Вясення (да 1969 года в. Дракі) Сінькоўскага сельсавета адбылося адкрыццё драўлянага крыжа з надпісам на шыльдзе:

**« Здесь покоятся русские солдаты погибшие в войне 1914 г.»
Драўляны крыж на месцы пахавання рускіх салдат, в.Вясення**

9. 20 красавіка 2004г., на Радаўніцу, на брацкіх пахаваннях салдат рускай арміі ў вёсцы Цары Сінькоўскага сельсавета быў устаноўлены праваслаўны драўляны крыж з надпісам:

« Солдатам русской армии 1914-2004»

Крыж на брацкіх пахаваннях, в.Цары

12. 28 кастрычніка 2006г., у памінальную Дзмітрыеўскую суботу, у вёсцы Крэва адбылося асвячэнне крыжа і мемарыяльнай шыльды ля яго падножжа. На мармуровай пліце выгравіравана:

«Тут пахаваны салдаты рускай арміі – ахвяры Першай сусветнай вайны.»

16 чэрвеня 2007 года ў час навальніцы ад удару маланкі дубовы крыж быў поўнасьцю знішчаны, захавалася толькі шыльда з дадзеным надпісам.

**Мемарыяльная шыльда на месцы пахавання салдат рускай арміі,
в.Крэва**

13. 24 лістапада 2006 г. на могілках часоў Першай сусветнай вайны, якія знаходзяцца ў вёсцы Калпяя Жодзішкаўскага сельсавета, быў усталяваны металічны праваслаўны крыж з надпісам:

«Захоронение русских воинов I-ой Мировой войны (1915-1917)»

У 2007 годзе ў надпіс было ўнесена ўдакладненне:

« Поплавский Игнатий умерший от ран 14.02.1917 и 24 неизвестных»

2. Эпіграфічныя помнікі, пастаўленыя таварышамі загінуўшых вайскоўцаў нямецкай арміі

1. На пастаменце скульптурнай кампазіцыі «Маці Божая» перад уваходнай брамай касцёла, які знаходзіцца ў вёсцы Данюшава Жодзішкаўскага сельсавета, размешчаны наступны тэкст:

« Zur Erinnerung an den qlorreichen Formatsch 1915»

« На памяць праслаўленаму фарміраванню 1915 «

Помнік быў узведзены пасля 1917 г., таму што на нямецкай паштоўцы з гэтага года яго відарыс адсутнічае. У падмурку захавалася месца ад прымацаванай тут раней яшчэ адной шыльды.

2. У вёсцы Асаны Крэўскага сельсавета знаходзіцца помнік, на якім размешчаны два надпісы.

а). Першы - на авальным каменным шчыце - паведамляе:

« L.I.R. 379 seinen tapferen Kamera den». У перакладзе»L.I.R. 379 сваім мужным таварышам».

б). Другі надпіс - на прамавугольнай каменнай пліце, якая раней была прымацавана да адваротнага боку помніка, а цяпер ляжыць побач з помнікам, - мае наступны тэкст:

«L.I.R. 379 1914 Tilsit – Szukle? – Rudweitschen – Springen 1915 Marjampol - ? – Ludwinow – Memel – Tavroggen - ? - ? –Dembowa – Buda – Weiweri – Avgustow – Lipsk – Wilna 1915 – 1916 Krewo 23 – 27 marz 1916 Postawy 1917. 1918 Krewo»

У тэксце пералічаны шлях Ландверскага пяхотнага палка № 379 ад горада Тыльзіт (сучасны г.Савецк , Расійская Федэрацыя) да мястэчка Крэва.

На ім пазначаны 5 дзён сакавіка 1916 года, праведзеных пад Паставамі. Напэўна, гэта былі запамінальныя дні для вайсковага фарміравання.

3.Незвычайны надпіс і раслінная кампазіцыя знаходзяцца над уваходам у бетонны нямецкі бліндаж, які размешчаны ў цэнтры вёскі Дубатоўка : «Gärtners Heim « (перакладаецца як «Садовы дом») .

Надпіс на нямецкім бліндажы, в.Дубатоўка

4. На двух вайсковых могілках каля вёскі Маркоўцы Жодзішкаўскага сельсавета ўсталяваны стандартныя металічныя дошкі ля падножжа металічных крыжоў. Надпісы на нямецкай і рускай мовах :

« HIER RUHEN SOLDATEN – OPFER DES ERSTEN WELTKRIEGES»

«ЗДЕСЬ ПОКОЯТСЯ СОЛДАТЫ – ЖЕРТВЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ»

Вайсковыя могілкі ахвяр Першай сусветнай вайны, в.Маркоўцы

Аналагічныя памятныя дошкі ўсталяваны на вайсковых могілках суседніх раёнаў Гродзеншчыны, Міншчыны і Віцебшчыны. Трэба адзначыць, што на гэтых мемарыялах пахаваны салдаты як нямецкай, так і рускай армій.